

INHOUD

Woord vooraf

INLEIDING BRABANT EN ZIJN OUDSTE
KLOKKEN 11

I HISTORISCHE CONTEXT 21

1. HET HERTOGDOM BRABANT TOT 1559
  - 1.1 Ontstaansgeschiedenis van het hertogdom Brabant 21
  - 1.2 De bisdommen Kamerijk en Luik 25
  - 1.3 Organisatiestructuur van de bisdommen Kamerijk en Luik 27
  - 1.4 De hoofdsteden van het hertogdom 28
  - 1.5 Het onderzoeksgebied 33
2. DE FUNCTIE VAN KLOKKEN EN BELLEN 33
  - 2.1 Klokken en bellen in het verleden 35
  - 2.2 Speelklokken en luidklokken 38
3. HET GIETPROCES IN DE LATE MIDDEL-
EEUWEN 41
  - 3.1 Bestaande literatuur 41
  - 3.2 Het vormen 42
  - 3.3 De versiering 43
  - 3.4 Het gieten 46
  - 3.5 Het gieten van de Gloriosa als bron van informatie 47
  - 3.6 Gegevens uit Brabantse archieven 49
4. GIETPLAATSEN EN LOGISTIEK 52

II KUNSTHISTORISCH ONDERZOEK VAN DE KLOKKEN 57

1. OVERZICHT VAN NOG 'LEVENDE'
BRABANTSE KLOKKEN TOT 1559 57
  - 1.1 Klokken binnen het hertogdom 57
  - 1.2 Klokken in de grensgebieden van het hertogdom 60
  - 1.3 Overige klokken die bij het onderzoek werden betrokken 61

- 1.4 Brabantse klokken in Groot-Brittannië 62
- 1.5 Brabantse klokken in Duitsland 62

2. DE ALGEMENE VERSIERING OP
KLOKKEN 62
  - 2.1 Touwranden of koorden 63
  - 2.2 Sierringen 64
  - 2.3 Sierranden 64
    - 2.3.1 Kruisbloemfries 64
    - 2.3.2 Fleur de lis of Franse lelie 69
    - 2.3.3 Het hangende blad 69
    - 2.3.4 Het renaissance fries 69
    - 2.3.5 De keten van de Orde van het Gulden Vlies 73
    - 2.3.6 Speiende kinderen en strijdende Argonauten 75
  - 2.4 De invloed van kunstenaars op de decoraties 76
  - 2.5 De herkomst van de versieringsmotieven 80

3. BIJZONDERE VERSIERING OP
KLOKKEN 84
  - 3.1 Pelgrimsinsignes 85
    - 3.1.1 Het gebruik van pelgrimsinsignes 85
    - 3.1.2 Het onderzoek naar pelgrimsinsignes 87
    - 3.1.3 De datering van pelgrimsinsignes op klokken 89
    - 3.1.4 Pelgrimsinsignes op klokken in het hertogdom Brabant en aangrenzende gebieden 92
    - 3.1.5 De betekenis van pelgrimsinsignes op klokken 92
    - 3.1.6 Klokkengieters en pelgrimsinsignes 95
    - 3.1.7 Insignes op klokken van Gobelinus, Willem en Jaspas Moer 96
    - 3.1.8 Insignes op andere klokken in Brabant 100

- 3.1.9 Pelgrimsinsignes op de klokken in Zoutleeuw 102
  - 3.1.10 Pelgrimsinsignes op klokken in de Nederlanden buiten het hertogdom 104
  - 3.1.11 Vergoten klokken met insignes 105
  - 3.1.12 Klokken met Jacobsschelpen 111
  - 3.2 Medaillons en plaquettes 114
    - 3.2.1 Christuskind met omkranst kruis 115
    - 3.2.2 Maria in een Besloten Hof 123
    - 3.2.3 Aanbedding der Koningen 127
    - 3.2.4 Christus in de mystieke wijngaard 129
    - 3.2.5 Kruisiging 131
    - 3.2.6 Anna-te-drieën 135
    - 3.2.7 De verleiding van Christus 136
    - 3.2.8 Maria met Kind in stralenkrans 137
    - 3.2.9 Vera Icon 140
    - 3.2.10 Maria met Kind en crucifix 141
    - 3.2.11 Judocus Vredis, beeldendrukkers en 'heyligenbackers' 142
  - 3.3 Maria, Christus en heiligen in half reliëf 143
  - 3.4 Kruisjes, bloemen, punten en andere woordscheidingen 144
    - 3.4.1 Kruisjes 144
    - 3.4.2 Bloemen 146
    - 3.4.3 Punten, dubbele punten en andere woordscheidingen 149
  - 3.5 Afbeeldingen van dieren 150
  - 3.6 Wapens, zegels en munten 154
4. NAMEN EN OPSCHRIFTEN 159
- 4.1 De naam van de klok 160
  - 4.2 Lettervormen en matrijzen 163
  - 4.3 De gietersnaam 165
  - 4.4 Opschriften en betekenissen 167
5. KRONEN 169
- 5.1 De vorm 170
  - 5.2 Versieringen 170
- III KLOKKEN EN KLOKKENGIETERS 175
- Overzicht van de gieters te 's-Hertogenbosch 175
- Overzicht van de gieters te Mechelen 176
- Overige klokkengieters in het hertogdom Brabant 177
1. DE OUDSTE KLOKKENGIETERS TE 'S-HERTOGENBOSCH 177
- 1.1 Kenmerken en decoraties 179
2. DE VOLGENDE GENERATIES KLOKKENGIETERS IN 'S-HERTOGENBOSCH 180
- 2.1 Jan en Goyart van Hyntham 180
  - 2.2 Jan en Willem Hoernken 183
3. HET GIETERSGESLACHT MOER EN ZIJN KLOKKEN 185
- 3.1 Kenmerken van de Moerklokken 186
4. DE KLOKKEN VAN JAN VAN ASTEN 191
- 4.1 Kenmerken van de klokken van Jan van Asten 193
  - 4.2 Jacop Clocghierter 195
5. DE KLOKKEN VAN JAN VAN VENLO I 198
- 5.1 Kenmerken van de klokken van Jan van Venlo I 199
  - 5.2 De klok van Beesel 203
  - 5.3 Klokkengieters met de voornaam Jan 208
6. KLOKKENGIETERS EN HET SMEDENGILDE IN BRABANT 210
7. KLOKKENGIETERS UIT MECHELEN EN HUN KLOKKEN IN BRABANT 212
- 7.1 De oudste gieters en de klokken van Jan Zeelstman 213

- 8. HET GIETERSGESLACHT
WAGHEVENS 214
  - 8.1 De oudste gieters Waghevens 214
  - 8.2 De derde generatie gieters
Waghevens 217
  - 8.3 Kenmerken van de Waghevens-
klokken 219

- 9. HET GIETERSGESLACHT
VAN DEN GHEIN 220
  - 9.1 Kenmerken van de gieters
Van den Ghein 223

- 10. ANDERE MECHELSE KLOKKEN-
GIETERS 223

- 11. OVERIGE KLOKKENGIETERS IN HET
HERTOGDOM 225

- 12. BRABANTSE KLOKKEN IN HET
BUITENLAND 227
  - 12.1 Groot-Brittannië 227
  - 12.2 Spanje en Italië 234
  - 12.3 De Noordelijke Nederlanden, de
Nederduitse gebieden en de
Scandinavische landen 235

VERSIERINGSMOTIEVEN OP LUID- EN SPEEL-
KLOKKEN IN HET HERTOGDOM
BRABANT TOT 1559 - VERANTWOORDING EN
CONCLUSIE 241

Bijlagen 1 t/m 6 250

Resümee 271

Summary 278

Archivalia en Literatuur 285

IV CATALOGUS VAN DE LUID- EN
SPEELKLOKKEN IN BRABANT 303

(alfabetisch, met foto, beschrijving van
versiering en cultuurhistorische context)

1. Klokken binnen het hertogdom
Brabant 303

2. Klokken in de grensgebieden van het
hertogdom Brabant 462

Register 507

Fotoverantwoording 521